

CONTRIBUȚIA ACADEMICIANULUI MIHAI BĂCĂSCU LA DEZVOLTAREA ETNOZOOLOGIEI ROMÂNEȘTI¹

Dr. Ștefan NEGREA, Dr. Alexandrina NEGREA

stnegrea@yahoo.com

Abstract: The contribution of the Academy member Mihai Băcescu is hereby presented. By this substantial contribution he may be considered as the founder of the Romanian ethnozoology.

Dorim să subliniem de la început că vasta și importanta operă etnozologică a profesorului Mihai Băcescu este un adevărat tezaur pentru patrimoniul cultural românesc la care, pe drept cuvânt, el ținea foarte mult.

Pasiunea și interesul constant pentru etnozologie își au rădăcinile, după propria-i mărturisire în *„contactul timpuriu cu mediul satelor, cu viața pădurilor și apelor, apoi cu neobosiții strângători de comori ale graiului, cu Mihai Lupescu și Ion Teodorescu, amândoi stâlpi ai revistei „Șezătoarea”, în sfârșit,*

¹ Articol dedicat memoriei marelui savant român cu prilejul împlinirii centenarului nașterii sale (1908–2008). Conceput în anul 2003 și actualizat în anul 2008, articolul dezvoltă secvența referitoare la activitatea academicianului Mihai Băcescu în domeniul etnozologiei, prezentată de dr. Ștefan Negrea în studiul intitulat *„O sută de ani de la nașterea marelui biolog român – academicianul Mihai Băcescu (1908–1999)”* (N.R.).

dorul pe care l-am aflat la țăranul român de-a cunoaște orice creatură a naturii". Toate acestea l-au călăuzit pe tânărul naturalist spre „*latura etnică a zoologiei*". Hotărârea de a porni pe această cale puțin bătătorită a luat-o, încă student fiind, după lecturarea cărții „*Pescăria și pescuitul în România*”, în care, Grigore Antipa, scria în anul 1916: „*Cine va începe studii etnografice la noi va fi pe deplin răsplătit de munca sa, căci va găsi la poporul nostru – pe care /.../ ne-am deprins a-l considera atât lipsit de cultură – o adevărată comoară de cunoștințe în toate ramurile de activitate, învățate de la strămoși și perfecționate printr-o experiență de secole /.../ Este de datoria fiecărui om de știință, oricare ar fi specialitatea sa, a aduna cât mai e vreme acest bogat material etnografic*".

Înzestratul zoolog Mihai Băcescu a înțeles această sacră datorie față de neam. Cercetând cu toată pasiunea și extraordinara sa putere de muncă și, bazat pe o cultură științifică vastă și multilaterală, el a dat la iveală o serie de 18 lucrări de folclor, care au culminat cu două capodopere ale literaturii noastre în acest domeniu. Este vorba de contribuțiile sale majore: „*Peștii așa cum îi vede țăranul pescar român*”, apărută în anul 1947, după 31 de ani de când au fost scrise cuvintele lui Grigore Antipa, citate mai înainte și „*Păsările în nomenclatura și viața poporului român*”, scoasă în anul 1961. Cea de a doua carte, cu toată valoarea ei indiscutabilă, era cât pe ce să fie respinsă și, numai grație înțelegerii lingvistului Alexandru Graur, pe atunci directorul Editurii Academiei, care o considera „*aur pentru specialiști*”, ea a putut vedea lumina tiparului.

Munca de etnozooolog este cu mult mai dificilă decât cea de zoolog. Ea necesită multă alergătură pe teren, numeroase anchete scrise și directe, cunoștințe profunde de taxonomie, zoogeografie, ecologie și etologie. Ori, Mihai Băcescu, fiind dotat din plin cu toate calitățile necesare, a știut să-și organizeze eficient cercetările sale etnozoologice.

El a căutat an de an în toate excursiile și ocaziile ivite, oameni pricepuți în ale plantelor și animalelor, umplând cu sârg filele carnetelor de teren cu tot ce știa aceștia despre ele. Și ei știa destule date surprinzător de exacte, pornite de la o atentă observare a vieții, acumulate cu grijă și transmise din generație în generație. În felul acesta, pe parcursul a 16 ani de însemnări (1930–1946), el a reușit să adune peste 800 de nume de plante (din care, aproape 400 le-a publicat la Iași, în „Revista Critică”, în anii 1931 și 1934) și peste 1000 de nume populare de animale sau piese anatomice, toate inedite – dacă exceptăm cele câteva zeci de cuvinte apărute în lucrările sale privind fauna Mării Negre (1932) și asupra peștelui *Eupomotis gibbosus* (1942).

Din valorosul etnotezaur cules în cei 16 ani, perseverentul zoolog a selecționat totul referitor la pești și, din prelucrarea lui, a rezultat substanța primei cărți, pe care a intitulat-o sugestiv „Peștii așa cum îi vede țaranul pescar român”. Această lucrare de etnoichtiologie a fost închinată, în mod firesc, memoriei lui Grigore Antipa. De ce în mod firesc? Fiindcă, în ziua în care marele savant trecea în neființă, manuscrisul cărții se afla pe biroul său pentru a-l prefața. Prin cele 500 de nume noi, niciodată întâlnite în dicționare, în scrierile de specialitate românești sau în glosarele dialectale, profesorul Mihai Băcescu aproape că a dublat nomenclatura populară, cunoscută până atunci. Raportând totalul de vreo mie de nume populare la cele 175 specii de pești din fauna țării, rezultă cam șase nume pentru fiecare pește, iar în cazul apelor interioare, o medie de 10 nume. Prima parte a lucrării este un catalog alfabetic de pești cu corespondențele lor științifice și cu diferite date culese pe teren. Partea a doua este dedicată unor observații, discuții și descrieri privind 25 de specii, considerate de autor mai interesante sub aspect etnografic, zoogeografic sau economic. Din „*Considerațiuni generale*”, care încheie cartea, reți-

nem că majoritatea numelor de pești din zonele deluroase și muntoase ale României sunt autohtone, neavând nimic comun cu termenii slavi sau maghiari. Demn de reținut este și principiul formulat astfel: „*Cu cât o specie este mai neînsemnată pentru comerțul mare de pește, dar este mai răspândită în apele mici ale țării, cu atât are mai multe nume populare, ca unele ce nu se pot generaliza prin vânzarea mărții; numărul acestor nume crește de la câmpie spre centrul muntos al țării, în care regiuni diferă adesea chiar de la comună la comună*”. Pentru valoarea sa excepțională, această carte, plină de date noi și importante, a fost distinsă de Academia Română cu premiul „Vasile Adamachi”, pe anul 1947.

În cea de-a doua lucrare de sinteză, devenită, ca și prima, operă de referință pentru orice etnozooloag, sunt menționate peste 4600 de nume (dintre care vreo 3000 autentic populare), pentru 325 de specii din avifauna României – ceea ce revine, în medie, 14 nume pentru fiecare specie. Pentru a le obține, în afară de culegerea directă a datelor, a trimis sute de scrisori la primari, învățători și preoți din toată țara. Prima parte a volumului cuprinde indexul numelor populare de păsări, aflate în literatura de până atunci, completat cu termenii noi, culeși de autor, precum și unele considerații critice privind indexul și pseudoliteratura românească de ornitologie. Partea a doua este dedicată unor păsări mai larg răspândite la noi și mai bine cunoscute poporului român, fiind ilustrată cu numeroase figuri excelent executate, în bună parte originale. Ultima parte se ocupă de relația dintre păsări și oameni, de asemenea, excelent ilustrată.

Importanța acestei cărți a fost relevată în recenzii, de biologi de marcă, începând chiar din anul apariției. Astfel, Bănărescu (1961), scria: „*Grosul volum care tocmai a apărut, consacrat păsărilor în nomenclatura și viața poporului român, reprezintă una din contribuțiile cele mai complete și cele mai ori-*

ginală la ornitofolclorul cunoscut până acum. Această operă e cu atât mai remarcabilă, cu cât publicațiile despre folclor sunt foarte rare în literatura mondială”. La rândul său, profesorul Motaș (1963) considera volumul „ca o piatră unghiulară a ornitologiei populare”. Lingvistul Dănilă (1963), remarcând numărul imens de nume autentic populare, aprecia: „Chiar dacă cifrele nu sunt absolute, ele reflectă cele două caracteristici dominante ale terminologiei ornitologice românești: caracterul popular și cel sinonimic”. Același recenzent sublinia valoarea contribuției lingvistice a lucrării, astfel: „Cu cele peste 4600 de nume, ea este un adevărat dicționar ornitologic românesc /.../. Valoarea lucrării lui Mihai Băcescu nu rezidă numai în încercarea de a stabili și unifica terminologia ornitologică românească (pe baza unei terminologii populare), ci și în bogatul material lingvistic pe care ni-l oferă”. Cât despre oportunitatea traducerii numelor străine, el scria: „Autorul este, din capul locului, împotriva folosirii numelor traduse (din latină, germană sau franceză), atâta timp cât noi dispunem pentru speciile respective de termeni populari, larg răspândiți și cel mai adesea, profund înrădăcinați în tradiție”. Iată și opinia unui specialist străin, J. Steinbacher (1962), pe care ținem să o cităm, deoarece rar se întâmplă ca o carte românească de asemenea factură să fie recenzată în străinătate: „Bogatul conținut al cărții reprezintă pentru folclorul zoologic – un domeniu astăzi foarte rămas în urmă – un izvor bogat pentru cercetări științifice, chiar dacă dificultățile de limbă nu sunt ușor de învins”.

Profesorul Mihai Băcescu a publicat în diferite perioade și alte lucrări de etnozooologie. Vom aminti, în treacăt, contribuția la folclorul zoologic și anatomia populară din zona Zalăului (1952), care conține 300 de nume, dintre care 200 sunt noi și se referă la numeroase grupe de animale (nematode, nematomorfe, hirudinee, acarieni, amfipode, chilopode, insecte, pești, amfibieni, reptile, păsări și mamifere). Alte lucrări se referă la răspândirea chilopodului

circummediteranean *Scolopendra cingulata* în țara noastră (1943), la mătasea tuburilor aeriene ale păianjenului *Atypus piceus* (1955), la terminologia populară românească privind puietul și puii de pești (1955), la adevăruri științifice sau superstiții aflate la baza credințelor populare referitoare la reptile și amfibieni (1936).

Din analiza lucrărilor de etnozologie, publicate de academicianul Mihai Băcescu, rezultă gama largă a preocupărilor și importanța considerabilă a cercetărilor sale. În afară de utilitatea acestor lucrări pentru lingvistică, deja subliniată, ținem să remarcăm contribuția sa la îmbogățirea inventarului faunistic al țării sau al diferitelor provincii (spre exemplu, plecând de la nume populare s-au identificat specii de pești necunoscute ihtiologilor); la răspândirea unor specii animale pe teritoriul României; la corectarea erorilor în popularizarea termenilor științifici, strecurate în diferite dicționare; la etologia și ecologia multor specii; la dovedirea continuității poporului român pe întreg teritoriul țării și încă la multe alte aspecte.

Din nefericire, calea deschisă de Grigore Antipa și bătătorită de Mihai Băcescu, care a reușit să aducă etnozologia românească pe culmi științifice înalte, nu a fost urmată decât sporadic de alți biologi. Nimeni nu a reușit până acum să egaleze performanțele maestrului, în afară de el însuși. În ce fel? Prin publicarea în anul 1996, la Editura Academiei, a încă unei cărți de etnozologie, care aduce date noi despre folclorul zoologic, „Contribuții la cunoașterea folclorului zoologic românesc”. Prima parte a cărții tratează despre broaștele din România, într-un stil atractiv de autentic povestitor, amintind de alți doi moldoveni celebri: Ion Simionescu și, pe alocuri, de Mihail Sadoveanu; ea cuprinde deopotrivă multe observații inedite, la care autorul a adăugat date despre credințele populare, culese direct de la sursă.

Partea a doua cuprinde date folclorice, legate de alte viețu­toare de la noi, mai ales despre insecte, șerpi și mamifere.

Și aici, observațiile personale inedite, care domină, sunt alăturate informațiilor despre credințe, folosințe și superstiții, culese direct din gura țăranilor. Autorul a avut mereu grijă să lămurească originea acestora, multe pornind de la sentimentul fricii: frica de dezlanțuirea forțelor naturii; frica de boli, apoi teama religioasă și, în general, de necunoscut. Finalul cărții accentuează necesitatea studierii folclo­rului zoologic pentru contribuția pe care ar putea să o aducă la dezvoltarea științelor naturii.

Iată de ce, astfel stând lucrurile, în loc de încheiere, vom încerca să relansăm apelul făcut acum 51 de ani de Mihai Băcescu, savantul, care poate fi considerat, după noi, adevăratul ctitor al etnozoo­logiei românești. Profesorul scria în anul 1947, în legătură cu afirmația lui Grigore Antipa, că toți oamenii de știință au datoria de a aduna bogatul material etnografic românesc: *„Câți dintre naturaliștii noștri /.../ au înțeles această datorie față de neam? S-a lucrat atât de puțin pentru cunoașterea ființei noastre etnice, mai ales în domeniul naturii, încât și astăzi, după aproape 30 de ani de când au fost scrise, cuvintele doctorului Antipa sunt tot atât de actuale, ba ar putea servi direct ca plan de lucru în materie”*. Într-adevăr, adăugăm noi, ele sunt tot atât de valabile și astăzi, în anul 2008, când marele dispărut, dacă ar mai fi trăit, am fi sărbătorit centenarul nașterii sale, aici, împreună, ciocnind cu fiecare un păhărel de țuică adus în acest scop de la Fălticeni – așa cum ne obișnuise, pe când trăia, cu prilejul unor momente festive.